

KÖZLEMÉNYEK

GIANFRANCO SIMONIT

AZ 1866-OS OLASZORSZÁGI OSZTRÁK HADJÁRAT UTOLSÓ ÖSSZECSAPÁSA: AZ 1866. JÚLIUS 26-AI VERSAI ÜTKÖZET

Előzmények

A második olasz függetlenségi háború 1859 júliusában a villafrancai fegyverszünettel ért véget. Ennek eredményeképpen az Osztrák Császárságnak át kellett adni Lombardiát a Francia Császárságnak, amely azonnal továbbadta a tartományt szövetségésének, a Szárd-Piemonti Királyságnak. Ezt követően az utóbbihoz csatolták Toszkánát, Modenát, Pármát és Romagnát, míg a franciáké lett Nizza és Savoya. Miután jelentős méretű északi és közép-itáliai hódításokra sikerült szert tenni, megvalósíthatónak tűnt az egységes olasz királyság létrehozásának gondolata. Ez még közelebb került a megvalósításhoz 1860 októberében, amikor Giuseppe Garibaldi II. Viktor Emánuel szárd-piemonti király kezébe adta át az általa és az „Ezer”¹ által meghódított Nápoly-Szicíliai Kettős Királyság területeit. Az egyesülési folyamatot szentesítő népszavazásokat követően így 1861 márciusában ki is kiáltották az Olasz Királyságot. Ekkoriban az olasz egységből még hiányzott Veneto tartomány, Trento Dél-Tirollal, Trieszt Venezia-Giuliával, valamint Róma és a Pápai Állam maradéka, amelyet végül 1870-ben csatoltak a királysághoz.

Az új állam tartott a Pápai Állam elleni támadás esetén az azt védő Francia Császárság ellenlépésétől, így inkább az olasz területként magának igényelt észak-keleti tartományokra összpontosított. Olaszország 1865-ben már előre látta az Ausztria és Poroszország közötti szakítás lehetőségét, amelyből az új állam csak profitálhatott. Ennek mértékét pedig jól tükrözi a párizsi olasz követ, Costantino Nigra 1865. augusztus 18-ai jelentése Alfonso Ferrero La Marmora miniszterelnöknek, aki egyben a külügyi tárcát is vezette: „Egy szakítás a két elsőrendű német hatalom között, ez Olaszországra nézve a legörömtelibb és legboldogabb események egyike, hiszen lehetővé teszi számunkra Velence birtokbavételét, és mindezt Franciaország segítsége nélkül. [...]”

¹ Garibaldi körülbelül ezerfős, önkéntesekből álló hadserege, amely szicíliai partraszállása után – az újonnan érkezőkkel kiegészülve – megdöntötte a Bourbon-uralmat Dél-Olaszországban.

Ma találkoztam Goltz gróffal². Őt is megbízta kormánya, hogy tudakolja meg Franciaország álláspontját. Én, akit nem terhel az Önéhez hasonló felelősség, szabadabban beszélhettem vele. Tájékoztattam, hogy még nem hiszünk a szakításban, nem kívánunk Ausztria rémeként tetszelegni, de amennyiben Poroszország egy valóban komoly és végsőkéig tartó háború megvívásáról döntene, a helyzetből fakadó szükséglet és érdeünk szükségszerűen ugyanazon lépés meghozatalára sarkallna bennünket is.”³

Eközben Olaszország tárgyalta Ausztriával egy esetleges egyezségről, hogy fegyveres konfliktus nélkül szerezhesse meg Venetót. Ennek érdekében a miniszterelnök 1865. október 9-én levelet küldött az Osztrák Császársággal folyó tárgyalásokat vezető Alessandro Malaguzzi grófnak: „Felkeltette bennem a reményt, miszerint Ő Császári Királyi Felsege, Ausztria császára az Olaszországgal való megbékélés elérésének nemes céljától vezérelve nagylelkű áldozatot hozhat olasz birtokai feladásával, amely kérdésben felhatalmazom, hogy tárgyalásokat kezdjen a bécsi kabinettel.” A tárgyalások során megemlítettek egy Ausztriának felajánlandó esetleges pénzügyi kárpótlást. „Mindenesetre az olasz kormány semmiesetre és semmiféleképpen sem lépheti túl az egymilliárdos költséget (500 az adósságra és 500 a kártérítésre)”. Ami a politikai-közigazgatási kérdést illeti, a tárgyalásoknak az alábbi álláspontot kellett követni: „Földrajzi értelemben Olaszország valódi határa (Friuli felől) az Isonzó.”⁴

Az osztrákok válasza eleinte nemcsak azért késett, mert nem kívánták elismerni az Olasz Királyságot, hanem mert a Francia Császárságot is be kívánták vonni a tárgyalásba, azzal az eshetőséggel számolva, hogy a Lombard-Venetói Királyság maradékát átadnák a franciáknak. Annak a Franciaországnak, amelynek az olasz meggyőződés szerint nem állt érdekében a venetói kérdés olaszoknak kedvező megoldása mindaddig, amíg nem rendeződött Róma ügye. Ténylegesen így az olaszok csak kereskedelmi érdekekről tárgyaltak az osztrákokkal, de többféle területi kompenzációs javaslatot is megfogalmaztak, amelyek rendezésébe a többi hatalmat is bevonták volna. Ezek elsősorban a dunai fejedelemségeket juttatták volna Ausztriának Venetóért cserébe, de végül egyik javaslat sem vezetett eredményre.

1866 januárjától júniusáig egymást követték a megállapodási kísérletek, miközben folyt a háborús készülődés. Eközben áprilisban az Olasz Királyság egy támadó és védekező háború esetére is érvényes szövetségi szerződést kötött Poroszországgal.⁵ A francia semlegesség tudatában, amely Poroszország számára is kedvező volt, az együttműködés azt célozta, hogy a déli frontra vonja el a császári erők jelentős részét: akár Ausztria, akár Poroszország indít támadást, az olaszoknak be kell avatkoznuk Bécs ellenében. A megállapodás értelmében a szövetségesek győzelme esetén az Olasz Királyság megkapja Venetót.

² Robert von Goltz gróf (1817–1869), porosz diplomata és politikus, 1863-tól párizsi nagykövet.

³ *Moscati* 1981. 146–149. o.

⁴ Uo. 204–207. o.

⁵ Uo. 408–411. o.

A háromoldalú titkos tárgyalások az Osztrák Császársággal és Franciországgal az Olasz Királyság hadüzenetét megelőző napokig folytatódtak. Ezek keretében az osztrákok felajánlották a franciáknak Veneto átadását, akik továbbadták volna azt az olaszoknak – természetesen jelentős kárpótlás kifizetése mellett – azért cserébe, hogy egyik hatalom sem lép fel Poroszország érdekében egy háborús konfliktus esetén. Az átadási javaslat megrekedt formális szinten, miután Olaszország elkötelezte magát Poroszország mellett, Franciaország számára is lehetetlenné téve az olasz semlegesség garantálását egy esetleges konfliktus során.⁶

Nigra párizsi olasz követ Marco Minghetti képviselőhöz, korábbi és későbbi miniszterelnökhöz írt 1866. június 19-ei, utolsó levelének záró szavai is megerősítik az Olasz Királyság részéről a hadba lépés elkerülhetetlenségét: „A diplomáciai tevékenység ezennel véget ért; a katonák ideje következik; remélem, ez ugyanannyira sikeres lesz, mint amennyire az előbbi is volt. Kijelenthetjük, hogy a háborút már azelőtt megnyertük a köztudatban, mielőtt megnyertük volna a csatamezőn. Csupán egy dolog sötétlik a horizonton, amely aggaszt: a pénzügyi kérdés. Ezt mindenáron meg kell oldani. Lehetetlen, elfogadhatatlan, hogy Olaszország egységét csöddel avassuk fel. Könyörgök, ezt mindenkinek mondja meg.”⁷

A pár hónappal korábban, 1866. április 8-án aláírt szövetségi szerződésnek megfelelően a porosz támadás megindítását követően, június 15-én Olaszország hadat üzent az Osztrák Császárságnak, és átlépte Veneto határát. Így kezdődött el 1866. június 20-án a harmadik olasz függetlenségi háború.

1866 nyarán az osztrák hadsereg a június 24-ei custozzai, majd a július 20-ai lissai győzelme ellenére is komoly nehézségekkel szembesült a porosz fronton, különösen a poroszok július 3-ai sadowai sikerét követően, amely előrevetítette a porosz fél győzelmét a háborúban. Többek között ezért az osztrákok sürgősen visszarendelték csapataikat Venetóból, ezeket az Osztrák Tenger mellék határán állomásoztatták, és csak a velencei, illetve a palmanovai stratégiai jelentőségű helyőrségekben tartottak fenn erőket. Palmanova pár kilométerre feküdt a Tenger mellék és Veneto közötti közigazgatási határtól, viszont ekkor még mindkettő osztrák uralom alatt állt.

Az osztrák csapatok már július 18-án kiűritették Friuli régió nyugati felét, és az Isonzó, illetve jórészt Bécs felé vonultak vissza. Július 22-én pedig az olasz csapatok már Palmanova erődje felé meneteltek. Július 23-án Johan Woinović őrnagy, a legnagyobb erőd parancsnoka tájékoztatta Albrecht főherceget, az itáliai osztrák hadsereg (Déli Hadsereg) parancsnokát, hogy elfogadta a La Marmora tábornok által kért nyolcnapos tűzszünetet, amely 1866. július 25-én hajnali 4 órától lép életbe. Erről július 25-én éjjel egy órakor Enrico Cialdini tábornok hadtestparancsnokot is tájékoztatták Trevisóban, mire ő azonnal és ingerületlenül válaszolt: 24 órára volna szüksége parancsai

⁶ *Moscatti* 1981. 779. o.

⁷ Uo. 802. o.

célba juttatásához a csapataihoz, amelyek már Udinén túl jártak. Cialdini ennek fényében július 26-án délelőtt 10 órát javasolta a fegyvernnyugvás kezdeteként.⁸

Július 24-én az olasz csapatok elővédje Castions di Strada közelében, tehát Palmanova erődjétől néhány kilométerre járt. Felderítés céljából kiküldtek pár dzsidást: egy szakasz az erődtől északra elérte Trivignano települését, egy másik szakasz pedig Visco felé tartott, amely már a Veneto és a Tengermellék közötti határon túl fekszik. Az utóbbi szakasz a falu vendéglőjében egy csapat huszárral találkozott, és az összecsapásban a 11. (Württemberg-) huszárezred⁹ egyik katonája meghalt. Az eseményről a beszámolót Ernesto D'Agostini tollából olvashatjuk: „... július 24-én estefelé, miközben fél szakasz firenzei dzsidás a Trivignanóból Visco felé vezető úton ezen faluba ért, parancsnokuk, Giuseppe Zanotti főhadnagy egy kert mellett elhaladva észrevett egy csoport osztrák huszárt (11. sz. Württemberg herceg ezred), amint egy bizonyos Gioitti sörözője és kocsmája udvarában időztek. Az övéit tájékoztatva a kerten keresztül megindult az udvar felé, a huszároknak meglepetésükben alig volt idejük védekezni, és kézitusa bontakozott ki, amelyben egy lándzsadöfés következtében súlyosan megsebesült az osztrák Selliers de Moranville főhadnagy, meghalt három huszár, ketten fogságba estek, és elfogtak öt lovat. A többiek a falu utcája felé hagyták el az udvart, és becsukták maguk mögött a kapukat, hogy megakadályozzák az üldözést, illetve visszavonultak a főerők felé, Nogaredo irányába. Olasz részről könnyebben megsérült Zanotti főhadnagy és párán az emberei közül.”¹⁰

Ezen fegyvertényről gróf Felix von Wimpffen tábornagy július 25-én 12.10-kor, Goriziából Alexander Mensdorff-Pouilly külügyminiszternek, Bécsbe küldött, 20294/678 számú kódolt távirata is beszámolt: „5000 olasz van közel Palmához. Az olasz lovasság megtámadott egy huszár őrzőjáratot Visco közelében, egy tiszt se esett fogságba, egy huszár meghalt, egy másik megsebesült. Codroipo közelében több mint 30 000 olasz van.”¹¹

Egy 1866. július 26-ai cikkében a *La industria* című udinei politikai és kereskedelmi újság is kitért az eseményre:

„Háborús esetek. Íme az igaz beszámoló egy olasz és egy osztrák lovas őrzőjárat összecsapásáról Viscóban, július 24-én este.

Július 24-én reggel egy lovashadosztály La Forest tábornok parancsnoksága alatt táborot vert Palmanova környékén. Ezen hadosztályt a Monferrato könnyűlovas-, a Vittorio Emanuele és a Firenzei dzsidásrezred alkotta. A firenzei könnyűlovasrezred¹² első száza-

⁸ SSCSM 1895. 137. o. 71. sz.

⁹ A korábbi székely határőr huszárezred 1850-től Alexander von Württemberg herceg nevét viselte.

¹⁰ D'Agostini 1881. 254. o.

¹¹ Prelli 2009. 9. o. és Filipuzzi 1968. 282. o.

¹² A következetlenség az idézett újságcikkben van: először a monferratóiakat nevezi könnyűlovasnak, majd a firenzeieket – *A ford.*

dának kapitánya kiküldött egy 14 főből álló járórt Giuseppe Zanotti (novarai származású, gazdag egyke) hadnagy vezetésével. A viscói Gioitti úr kertje mellett haladva Zanotti hadnagy úr észrevette (délután fél ötör), hogy az ellenséges lovasság ott állt lesben.

A 11. ezred osztrák huszárjainak volt ott egy szakasza. A merész Zanotti úr lovával azonnal átugratott az árkon és egy pillanat alatt ott termett. Az emberei lovai viszont meghököltek, így nekik a bejáraton kellett bemenniük a kertbe.

Eközben Zanotti főhadnagy egyedül nézett szembe az ellenséggel. A huszárok tisztje két emberével rávetette magát és fejbágásokkal támadták: ő hőiesen védekezett. Közben megérkeztek a dzsidások, akik a kertben levőkre támadtak, így élénkké vált az összecsapás, amely a mieink számára jól végződött.

Báró Siellers főhadnagy, akit egy lándzsaszúrás sebesített meg a jobb hónaljánál, a földre esett és fogolynak nyilvánította magát. Három huszár meghalt és ketten fogságba estek, közülük egy megsebesült. A mieink öt lovat zsákmányoltak. A többi huszár bejutott az udvarra, bezárta a kert felé vezető ajtót, és elmenekült a túlloldalon lévő falusi úton. Tegnap délelőtt ért Udinébe D'Antero Papini ezredorvos, aki Zanotti hadnagyot és a sebesült huszárokat kísérte. Zanotti hadnagy úrnak teljesen összeszabdalták a kepjét [csákóját] és leszakították a jobb vállpántját. Szerencsére a három sebesülés a homlokán nem súlyos. A huszárok sebesülései is könnyen gyógyulók. A sebesült Zanotti hadnagy urat Luigi Moretti úrnál szállásolták el, aki magától ajánlkozott a hazafias cselekedetre, míg sok más úr a Caffè Nuovóban az itt előadottakon pletykálgodott. A sebesülteket szívélyes és figyelmes segítséggel kell ellátni: érdemes átgondolni, hogy a katonáknak tettekre és nem fecsegésre, virágokra és zászlókra van szükségük. Ha az Önkormányzat nem gondoskodhat mindenről, akkor a polgárok is tegyenek egy keveset egy Segélyegylet létrehozásával, mielőtt túl késő lenne, de leginkább az ebben részt vevő személyek kiválasztásával.¹³

A nyilvánvaló szépítések és elhallgatások, illetve pontatlanságok ellenére a beszámolókból kitűnik, hogy egy kocsmai verekedésbe torkolló váratlan rajtaütésről volt szó, amelynek egy halálos áldozata volt a 11. (Württemberg-) huszárezred katonái közül, aki a tanulmány végi listában is szerepel.¹⁴ A versai ütközet ismeretlenségét és feldolgozatlanágát jelzi, hogy csupán ezen július 24-i előcsatározás szerepel az olasz egysegfolyamat fegyveres konfliktusait feldolgozó, máig legjobb monográfiában, amely meg sem említi a versai híd melletti, jóval nagyobb szabású, július 26-i eseményt.¹⁵

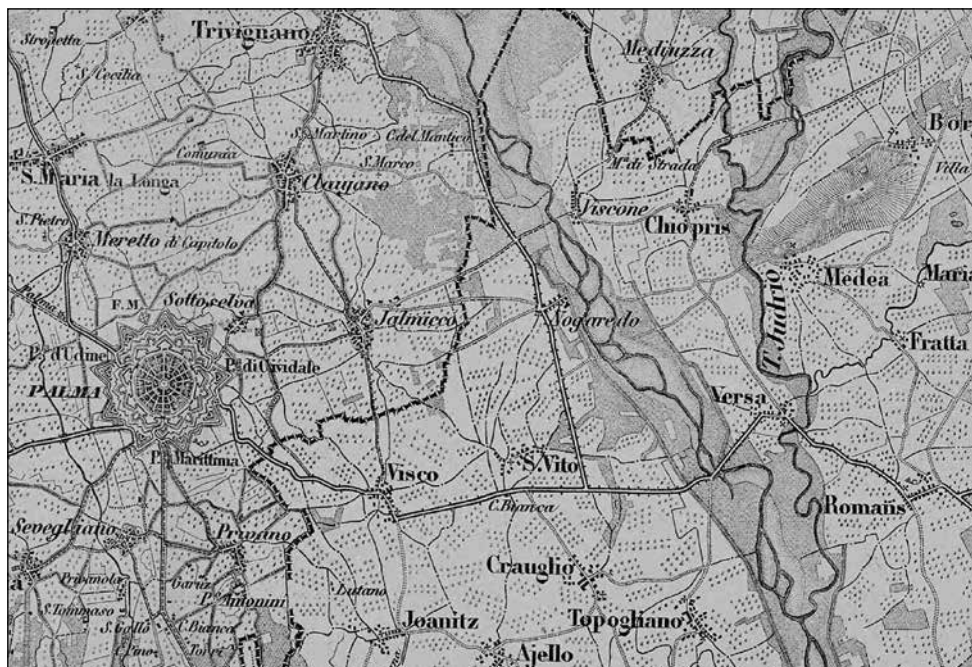
A versai ütközet

1866. július 26-án hajnali 2 órakor Romansba érkezett a császári-királyi 11. huszárezred 1. osztálya több gyalogsági alegységgel együtt. Pontosabban négy század a 65. (Lajos Viktor főherceg-) ezredből, további négy a 70. (Nagy-) ezredből, kettő a 66. (IV. Ferdinánd toszkán nagyherceg-) ezredből és a 7. tüzérezred 7. ütegének egy

¹³ La industria 1866/30. 1–2. o.

¹⁴ Lásd az 51. és 52. lábjegyzetet.

¹⁵ *Pieri* 2010. 764. o. A magyar nyelvű szakirodalom némileg részletesebb. Erről lásd *Szécsi* 1893. 198–200. o.

*A versai ütközet térképe
(Österreich's Kämpfe 1868–1869. 2. k. 16. sz. térkép – részlet)*

része két löveggel Török József huszárezredes¹⁶ parancsnoksága alatt, amely Goriziából húzódott vissza. Ezek ellenőrizték, szabad-e az út Palmanovába, ennek során Versa felé haladva elhagyták San Vitót, Viscót, és hajnali 6.30 körül Palmanova közelébe értek, majd 9 órakor léptek az erőd területére.¹⁷

Olasz részről Cialdini július 25-ei, Raffaele Cadorna tábornoknak címzett parancsának megfelelően a lovasság hajnali 3.30-kor érkezett Trivignano-ba, akikhez 7.30-kor társult a 16. bersaglieri-zászlóalj¹⁸. Ekkor a meneteléstől kimerülten kértek és kaptak engedélyt pihenésre, hogy visszanyerjék erejüket a Trivignano eléréséhez szükséges erőltetett menetet követően, amelyet nagy eső is nehezített.¹⁹

Az osztrákok, miután meggyőződtek, hogy az erőd még baráti kézben van, bementek Palmanovába, majd 9.30–9.45-kor folytatták útjukat Romans felé. Ekkor viszont elkerülték Viscót és San Vitót, mert egy később alaptalannak bizonyuló információt kaptak, miszerint Aiellóból és Crauglióból jelentős olasz erők tartanak a versai híd irá-

¹⁶ Báró erdődi Török József (1819–1896) a 11. huszárezred parancsnoka volt.

¹⁷ A Nagy-ezred 4. zászlóaljának a versai híd védelmében a Torre folyón átkelő egyik századát leszámítva július 26-án hajnali 2 órakor Török ezredes minden katonájával elhagyta Romanst. Österreich's Kämpfe 1868–1869. 169. o.

¹⁸ Bersagliere: (roham)lövész – az alakulatot Alessandro la Marmora tábornok hozta létre 1836-ban.

¹⁹ SSCSM 1895. 139. o.

nyába. Ezért Sottoselva és Jalmicco felé fordultak, és két részre váltak szét: a nagyobb erő Nogaredo felé tartott és a versai híd megtámadására készült, a másik rész pedig Nogaredo külterülete és a Viscone felé vezető út felé igyekezett, hogy megállítson egy esetlegesen Trivignanóból érkező olasz támadást.²⁰

A Trivignanóban állomásozó olasz csapatok parancsot kaptak az előrenyomulásra az Isonzó irányába, illetve három csoportra szétválva Romans, Borgo dei Conventi (Farra) és Mossau elfoglalására.²¹

Nem sokkal Török ezredes csapatainak Nogaredóba érkezése előtt az olaszok egy századnyi bersaglierét és firenzei dzsidást küldtek Trivignanóból a versai híd állapotának a felmérésére, miszerint áll-e még vagy a visszavonuló osztrák csapatok felégették. Ezen erők elhagyták Nogaredót és az erdő, illetve a gát takarásában a híd felé tartottak. 9.30 körül e csapatok találkoztak a híd védelmére kirendelt osztrák katonákkal. Az ezt követező összecsapások eredményeképpen nemcsak felügyeletük alá vonták a hidat, hanem azt az osztrákok által már előzetesen előkészített pusztítástól is megmentették. Az olasz erők így körülbelül 300 fővel elfoglalták a hidat, és felsorakoztak annak védelmében.²²

Délelőtt 11.30 környékén a Trivignanóból Nogaredóba induló olaszok a Török-hadoszlop Palmanovából érkező felderítőivel találkoztak, és a Visconéba vezető mai út mellett összecsaptak. Ezzel egy időben Nogaredóban a Török-hadoszlop zöme bersaglieréket észlelt, akiket a 70. gyalogezred 4. zászlóaljának egy része és a 65. gyalogezred 4. zászlóalja megtámadott. Ezen támadásban néhány bersagliere meghalt és egy fogságba esett.²³

Egymást követő rohamokkal az olasz csapatok Nogaredo első házaiig jutottak. A falutól balra, a Torre folyó gátja mellett egy nagy tanyaépületben osztrák ellenállásba ütköztek, amelyet pár ágyúlövéssel megfutamítottak. Az osztrák csapatok a versai híd felé vonultak vissza. Török túl veszélyesnek ítélte az átkelést a Torre gázlójánál Nogaredo magasságában, mert erős ellenséges erők követték, így a versai híd felé tartott, nyomában Thyr századossal²⁴. Egy osztrák gyalogosalakulat a Nogaredótól

²⁰ Crousse 1869. 142. o.

²¹ A Romansba küldött 1. oszlop (pk.: Brunetta d'Usseaux ezredes a firenzei dzsidásoktól): Firenzei dzsidásezred, 16. bersaglieri-zászlóalj (pk.: Garrone őrnagy), 35. bersaglieri-zászlóalj (pk.: De Vecchi őrnagy), a 8. tüzérezred 5. ütege.

A Borgo di Conventibe küldött 2. oszlop (pk.: Marchetti di Montestrutto ezredes a Vittorio Emanuele-dzsidásezredtől): Vittorio Emanuele-dzsidásezred, 12. bersaglieri-zászlóalj (pk.: Nieddu őrnagy), 22. bersaglieri-zászlóalj (pk.: Sironi őrnagy), a 7. tüzérezred 4. ütege.

A Mossauba küldött 3. oszlop (pk.: Avogadro ezredes a Monferrato-könnyűlovasezredből): Monferrato-könnyűlovasezred, 10. bersaglieri-zászlóalj (pk.: Guardi őrnagy), 26. bersaglieri-zászlóalj (pk.: Arborio Mella őrnagy), a 9. tüzérezred 11. ütege. SSCSM 1895. 140. o.

²² A híd ellenőrzését biztosító erőket Cerruti százados vezetése alatt a 10. bersaglieri-zászlóalj két százada és a firenzei dzsidásezred 4. százada adta; a hidat 11 óra körül foglalták el. SSCSM 1895. 142. o.

²³ Crousse 1869. 142. o.

²⁴ Személyét nem sikerült azonosítani.

keletre található házak között, a Torre gátja közelében elszigetelődött, és a 8. tüzérezred lövései nyomán szétszóródtak a környező földeken.

Miután a La Forest tábornok vezette olasz csapatok elfoglalták Nogaredót, a versai hídhoz vezető út jobb és bal oldalán nyomultak előre, miközben ugyanezen útra állították fel a 8. tüzérezred ágyúütegeinek egy részét. Pár tüzérségi találat és a firenzei dzsidások 3. századának egy rohamja az osztrák csapatokat a híd felé szorította. Az osztrákok a hátvédet alkotó huszárok derekas ellenállása ellenére a firenzei dzsidások sorozatos rohamai közepette nem tudták bevetni a saját tüzérségüket. La Forest ekkor csapatai egy részét a Torre folyó bal partjára vezényelte, hogy ezzel elzárja az osztrákok útját, illetve fenyegetse a visszavonulásukat, ha átkelnének a versai hídon. Egy lovas- és egy bersaglieri-szakaszt a Torre folyón történő átkelés érdekében egy gázló felderítésére rendelt, amelyet nem kevés nehézség árán, de megtaláltak, majd a bersaglierek egyik ezredét és egy fél zászlóaljukat a folyó túloldalára küldte az az utasítással, hogy vonuljanak Versa településre, illetve a falu és a híd közötti területre. Időközben Török csapatai a versai híd közelébe kerültek, amelyet egy fél bersaglieri-zászlóalj és pár lándzsász század őrzött, akiket a felderítők már korábban figyelmeztettek az osztrákok közeledésére.²⁵ Az osztrák csapatok a saját felderítőiktől azt – a később megalapozatlannak bizonyuló – információt kapták, hogy a viscói úton egy komolyabb olasz oszlop nyomul előre. A hídtól északra és délre eső gátak mögött az olasz csapatok a dzsidásokkal megrohmozták a híd felé közelítő osztrákokat, sikerrel rajtaütöttek a hídtól 500 méterre merészkedő tüzérségen, amelynek így nem volt lehetősége kibontakozni. A dzsidásoknak egy löveget sikerült egy árokba borítani, miközben a kíséretet képező osztrák szakasz nem tudott közbeavatkozni. Török ekkor egy huszárszakaszt küldött segítségül, amely belevetette magát a küzdelembe. A dzsidásoknak komoly veszteségek árán sikerült az osztrák tüzérséget semlegesíteniük, egy részük fogságba is esett, viszont később megszöktek, mivel osztrák részről nem tudták megoldani őrzésüket.²⁶

A versai-híd felől a reggeli kudarcot követően visszavonuló osztrákok a Torrén átívelő híd védelmére felállított olasz erőket továbbra is hátulról fenyegették. A hídon lévő olasz csapatok a dzsidások rohamaitól fedezve az akkor osztrák csapatoktól mentes Topoglianóba és Crauglióba vonultak vissza, amivel gyakorlatilag szabad utat biztosítottak a folyón átkelő osztrák főerőknek. Ez utóbbiak egy fél lovasszázadot és egy Nagy-féle gyalogos osztályt hagytak a Torre folyó jobb partján.²⁷

²⁵ SSCSM 1895. 144. o.

²⁶ „Bouvier százados lova súlyosan megsebesült, Coda főhadnagy és Marozzi hadnagy lovai elpusztultak, az első [azaz Bouvier százados] súlyosan meg is sebesült. Az utóbbi két fő embereik jelentős részével fogságba esett, de a hadnagy 10 emberével nem sokkal később megszökött, és az éjszaka folyamán visszatért ezredéhez.” SSCSM 189. 145. o.

²⁷ Österreich's Kämpfe 1868–1869. 172. o.

La Forest tábornok ekkor megerősítette az osztrák főerőket üldöző harcrend elejét, majd a Torre jobb partján maradt osztrák utóvédre irányzott néhány ágyűlővést követően újra rohamra indította a firenzei dzsidások 3. századát. Ekkor az osztrák utóvéd – számos foglyot hagyva az ellenség kezén – visszavonult a bal partra, és felgyújtotta a fahidat. A bersaglierek azonnal a Torre jobb oldali gátjainak a védelmére vonultak, és az 5. tüzérosztály egyik alegysége a közeli állásaiból Versa házain túl a Judrio hídját lőtte, hogy felgyútsák és a visszavonuló ellenség ne mehessen át rajta. Török ezredes ekkor úgy érezte, hogy a Torrén feljebb átkelt olasz csapatok veszélyeztetik az oldalát, és attól tartva, hogy az ellenséges csapatok a versai hídtól lejjebb, Villesse magasságában is átkelhetnek, hogy elvágják a Romans–Sagrado postaúttól, így beosztottjai hibás jelentései alapján nem látta többé értelmét, hogy tovább is tartsa Versát, noha csatlakozott hozzá a Hajduk ezredes által segítségül küldött 66. gyalogezred 4. zászlóalja is. 1866. július 26-án az osztrák csapatok kiűrtették Versát, s körülbelül 14.30-kor Romans irányába átkeltek a Judrio hídján, majd felégették azt.²⁸

Amikor a 22. bersaglieri-zászlóalj az osztrákokat üldözve a hídtól délre átkelt a Torrén, és eljutott Versába, a Judrión Romans felé átvezető híd már lángolt. Ekkor a firenzei dzsidásezred és másik három bersaglieri-zászlóalj is átkelt a Torrén. Immár 38 óra eltelt azóta, hogy Cialdini tábornok megkapta az Olasz Királyság és az Osztrák Császárság közötti fegyverszünetről szóló tájékoztatást. Báró Eugen Kopfinger alezredes az osztrák vezérkartól akkor érte el a 22. bersaglieri-zászlóaljat, amikor az a Judrióhoz érkezve tüzet nyitott az osztrák utóvédre, illetve éppen készült a folyón történő átkelésre. Kopfinger ezredes fehér zászlóval érkezett tárgyalni, és átnyújtotta Giovanni Sironi őrnagynak báró Josef Maroičič tábornok nyílt levelét Cialdini tábornokhoz, amelyben közölte a már előző naptól érvényben lévő fegyverszünet fennállását az olasz és osztrák fél között.²⁹ Ez a fegyverszünet 1866. augusztus 2-áig volt érvényben.

Az osztrák hadifoglyokra vonatkozóan az udinei *La Industria* 1866. július 29-ei, 31. számában ez olvasható: „Ma délelőtt Udinéba vezettek 96 hadifoglyot és 4 szekérszéknyi osztrák sebesültet. Más hadifoglyokat és sebesülteket máshova irányítottak.”³⁰

²⁸ SSCSM 1895. 146. o.

²⁹ La Forest tudomásul vette a közlést, csapatait Versa környékén összpontosította, és öröket állított a Judrio partjára, illetve elküldte a levelet Cadorna tábornoknak, akinek az utasítására várt. SSCSM 1895. 146. o.

³⁰ La industria 1866/31. 3. o.

Osztrákok	Olaszok
Gyalogság: 18 század – 65. (Lajos Viktor főherceg-) gyalogezred; – 70. (Nagy-) gyalogezred – 66. (IV. Ferdinánd toszkán nagyherceg-) gyalogezred 4. zászlóalja, mely kevéssel a fegyverszünet előtt érkezett a Judrio Versa és Romans közötti hídjához.	Gyalogság: – 10., 12., 16., 22., 26. és 35. bersaglieri-zászlóalj.
Lovasság: 2 és fél század a 11. (Württemberg-) huszárezredből.	Lovasság: 5 század a firenzei dzsidásezredből.
Tüzérség: a 7. tüzérezred 7. ütegeinek egy része két löveggel.	Tüzérség: – a 8. tüzérezred 5. ütege 6 löveggel; – a 7. tüzérezred 4. ütege; – a 9. tüzérezred 11. ütege.

1. táblázat: A két fél hadereje az összecsapás során³¹

Osztrák hivatalos adatok alapján	Olasz hivatalos adatok alapján
<i>Osztrák veszteség:</i> 30 katona meghalt, 1 tiszt és 50 katona megsebesült, 83 katona eltűnt.	<i>Osztrák veszteség:</i> 165 fő meghalt, megsebesült, vagy fogságba esett.
<i>Olasz veszteség:</i> 3 tiszt és 60 katona fogságba esett, elfogtak 40 lovat.	<i>Olasz veszteség:</i> 6 katona meghalt, 21 katona megsebesült, 10 katona fogságba esett, 32 ló elpusztult.

2. táblázat: A július 26-i fegyveres összecsapás veszteségei³²

Az összecsapás következményeiről egy korai beszámolót találunk a nogaredói halotti anyakönyvben: „Július 26. A Nogaredóba vezető útnál és a Torre folyó hídjánál. Elhunyt: hét katona: két olasz és öt osztrák. Halál oka: háború az osztrákok és az olaszok között. Az utolsó kenetet kiszolgáltattam. A bejegyzést Josephus Lusa vikárius rögzítette.”³³

³¹ SSCSM 1895. 140. o. és Österreich's Kämpfe 1868–1869. 169. o.

³² Crousse 1869. 144. o.; Österreich's Kämpfe 1868–1869., 1. rész, 2. melléklet; D'Agostini 1881. 257. o.

³³ LD Nogaredo 1866. július 26.

A San Vito al Torre-i halotti anyakönyvben is fellelhető leírás a július 26-ai eseményekről: „1866. július 26-án San Vito falu közelében, az Udine felé vezető úton délután kettő órakor, déli kezdéssel összecsapás zajlott olasz és osztrák csapatok között, amely a Torre hídjánál ért véget. Ezen csata halottai közül 10 San Vito temetőjében lett eltemetve. Közülük négyen olaszok, nevük Josephus (Giuseppe) Gono, Ugetti, Lerma, Princi. És hatan különböző nemzetiségű osztrákok, akikből öten magyarok és egy az ágyúk mellett szolgált. A bejegyzést Josephus (Giuseppe) Cargnetlut vikárius rögzítette.”³⁴

A trivignanói plébánia halotti anyakönyvébe is bekerült néhány információ a két hadsereg között zajló július 26-ai összecsapásról: „Értesítés. Itt nem rögzítjük az 1866. július 26-án a visconei keresztől a Torrén Versa közelében található hídfőig elhúzó-dó területen déltől körülbelül délután kettőig tartó, osztrák és olasz csapatok közötti hadi esemény halottait. Az [1]866. október 3-ai bécsi békével véget érő fegyverszünet során, amikor az osztrák csapatok újra itt állomásoztak, a kolera következtében elhunytakra se térünk ki. Úgy az előbbieket, mint az utóbbi katonák is szerepelnek ezen plébánia polgári halotti nyilvántartásában.”³⁵

Ezen bejegyzések fényében elmondható, hogy a versai ütközet elnevezés utólagos konstrukció, mert az eseménnyel egy időben a helybeliek körében nem alkalmazták ezt az egyszerűsítő helymeghatározást. Az is kiderült, hogy a helyi plébánosok tudtak a halálesetekről, a nogaredói vikárius³⁶ biztosan kiszolgáltatta az utolsó kenetet, tehát kapcsolatba került a katonákkal, vagyis első kézből szerzett információkat. A San Vito al Torre-i vikárius feljegyzése megerősíti az összecsapásban részt vevő alakulatok alapján sejthető tény, miszerint az „osztrákok” megnevezés sok esetben magyarokat takart, illetve a trivignanói plébánia kolera miatt elhunyt személyekről is tudott. Az áldozatok száma és neve viszont a fenti közlések alapján nem rekonstruálható. Ezt tovább nehezíti a hivatalos adatok terén megfigyelhető ellentmondás, és ugyan egy újságcikk nem mérvadó, de az osztrák hatóságok a saját hadifogságba esett katonáikat is vészesen alábecsülhették, ha csak Udinébe *állítólag* több személyt szállítottak az olaszok, mint ahány fő hiányzott az osztrákoknak. Ráadásul az elveszett osztrákok egy része lassanként megkerült, és Palmanovában gyülekezett.³⁷

A bécsi Kriegersarchiv adatai és a római levéltári források se segítenek tisztázni a képet, ugyanis hiányosak. Ezért is van jelentősége a helyi halotti anyakönyveknek, amelyekből a tanulmány mellékleteként kigyűjtöttem a harctéri tevékenység következtében, illetve a kolera miatt elhunyt személyek adatait.

³⁴ LD San Viti 1866. július 26.

³⁵ LS Trivignano 1866. július 26.

³⁶ A plébános helyettese.

³⁷ *Szécsi* 1893. 200. o.

A háború további alakulása

1866. július 26-án délután kezdetét vette az augusztus 2-áig tartó fegyverszünet. Mivel nem állapodtak meg a felek a birtokba vett területekről, mindenki az általa megszerzett állásokhoz ragaszkodott. Habár az osztrákok kérték az olasz csapatokat, hogy vonuljanak vissza a július 24-én 23.00-kor, a fegyverszünet életbelépésekor birtokolt területre, vagy esetleg a Veneto és a Tengeremellék között húzódó közigazgatási határvonalig, az olasz csapatok ennek nem tettek eleget. A felek július 29-én ideiglenes kompromisszumban állapodtak meg, miszerint egy végleges demarkációs vonal kijelöléséig mindenki az akkor birtokolt területet tarthatta meg.³⁸ Augusztus 1-jén az olasz kormány javasolta a fegyvernyugvás meghosszabbítását augusztus 10-ig, hogy egy hónapos fegyverszünetről tárgyalhassanak. Ekkor az osztrák fél augusztus 10-éig kérte az olasz csapatok kivonását Tirolból és a görzi grófságból, majd Cormonsban elkezdődtek a fegyverszüneti tárgyalások.

A birodalom belsejéből több ezer osztrák katona érkezett az Isonzó vidékére, ami nyugtalanította Cialdini, aki tartott az osztrák támadástól a számára kedvezőtlen terepen. Augusztus 9-én az olasz csapatok elkezdték kiüríteni Friulit, hogy a Tagliamento folyó mögé húzódjanak vissza (a tábornok ezt katonailag kedvező pozíciónak ítélte a műveletek újrakezdése esetén). Cialdini hadtestparancsnok 1866. augusztus 7-én délután hat órakor az alábbi táviratozta Bettino Ricasoli olasz miniszterelnöknek:

„Úgy tűnik, hogy az összes osztrák erő megindul Olaszország ellen. Állítólag már öt hadtestet összpontosítottak az Isonzó mentén. Egy hatodik Pontebba felől ereszkedik. Emiatt helyzetem Friuliban, Palmanova és a Tagliamento között igen veszélyessé vált. Kérem ezen hírek megerősítését, hogy átkelhessek a Tagliamentón, mivel ahhoz, hogy a nevezett erőkkel felvehessek a harcot, szükséges hadseregünk összpontosítása és a hadjárat újraindítása. Július 26-án az Isonzónál tartóztatott fel a fegyvernyugvás, amikor 40 000 osztrák állt velem szemben. Nyilvánvaló, hogy a 16 napos fegyvernyugvás súlyosan a kárunkra vált.”³⁹

Cialdini – továbbra is Flambruzzóból – 1866. augusztus 9-én az alábbiakat táviratozta La Marmorának: „Tegnap délután 5 órakor kaptam híreket. Miután megerősítették az osztrák erők folyamatos érkezését, amelyeknek a száma immáron bizonyosan meg-

³⁸ „Megállapodásunk értelmében a vonalat a Judrio mentén jelöltük ki, a folyó forrásától a Torrén átívelő versai hídtól körülbelül 1000 méterre délre, ahonnan a vonal egyenesen Tapoglianóig vezet, innen a csatornát követi, amely Perteolét, Sacilettót, Cervignanót, Predizzuolót érintve az Aussa folyóba ömlik; majd egészen az Aussa torkolatáig tart. Az osztrák csapatok a versai hídtól körülbelül 1000 méterre tartózkodnak, a Torre vonala egészen az isonzói torkolatig a birtokukban van; a Judrio forrásától felfelé a Veneto és az örökös tartományok közötti közigazgatási határ szolgál majd demarkációs vonalként.” D’Agostini 1881. 262. o.

³⁹ Caporiacco 1966. 114. o.

haladja a 200 000 főt, szükségessé vált, hogy elrendeljem az átkelést a Tagliamentón, ami éppen zajlik.”⁴⁰

1866. augusztus 10-én este 10 óráig még hagytak egy dzsidásszázadot a Judrio folyó mentén Versa és Brazzano között, 11-én pedig már a teljes olasz hadsereg a Tagliamento túloldalán tartózkodott.

Augusztus 12-én aláírták a cormonsi fegyverszünetet, amely augusztus 13-án lépett életbe és szeptember 9-éig tartott. Ez megtiltotta az ellenségeskedést a békekötésig. 1866. augusztus 10-ével az osztrák csapatok újra teljesen elfoglalták a görzi grófság területét. Ezenfelül a fegyverszünet a palmanovai erődítményt övező területet is osztrák ellenőrzés alá rendelte.⁴¹ Az 1866. július 26-i ütközet által érintett települések újra az osztrák hadsereg uralma alá kerültek, amely a birodalom különböző pontjairól érkező jelentős erősítésnek hála, igencsak érezte jelenlétét a határ mentén.

Caterina Percoto⁴² a firenzei Marina Baroni grófnőnek írt 1866. augusztusi levele szemlélteti az olaszpárti lakosság érzelmeit és tapasztalatait:

„A legszörnyűbb félelmekkel teli szívvel a postaúton futok a földjeink végére. Lovak, gyalogosok, lövegek, málhák, a teljes 5. hadtest sietősen elhagyta szegény falunkat. Menekülésnek tűnt, csak az aknászok maradtak utánuk, hogy felrobbantsák az osztrákoktól minket elválasztó két hidat. 12-én reggeli 2-kor hallottam a robbanást. Olyan csapás volt, mintha a szívemet vágták volna ki. Udine védelmében csak az a rom maradt. Pár órával később az osztrák hídverők helyre is állították őket. Aznap, 13-án Manzanónál mindegyik falunkat megszállták. 13-án délelőtt hallottunk a cormonsi megállapodásról. Sohase ejtettem olyan égető könnyeket. Szegény hazám ezen megveszekedett hordák kényének kiszolgáltatva! Közben megnyugtatónk végett elterjesztették a hírt, hogy ez csak egy pillanatnyi megszállás. Baljós érzésem van, miszerint Friulit szégyentelenséggel kettészakítják, a határ a Torrét fogja követni, én pedig kívül rekedek.”⁴³

Ekkor lecsapott a kolera is, amelyet valószínűleg az osztrák csapatok hurcoltak be. Az 1866. október 3-i bécsi békét megelőző fegyverszünet során sok osztrák katona hunyt el azok közül, akiket a kis településeken egy esetleges olasz támadás ellen állomásoztattak.⁴⁴ Közülük többen a versai ütközet által érintett területeken hunytak

⁴⁰ Caporiacco 1966. 115. o.

⁴¹ Palmanova külső védművei körül egy 7,5 kilométeres sugarú körről volt szó. D’Agostini 1881. 274–275. o.

⁴² Caterina Percoto (1812–1887), olasz író- és költőnő. Teljes nevén Caterina Marianna Percoto, Friuliban, San Lorenzo di Soleschianóban született nemesi családban. A 19. századi olasz irodalom történetének egyik fontos alakja. Történelmi munkái közül érdemes megemlíteni: *Levi* 1918. és *Roberti* 1901.

⁴³ *Levi* 1918. 109. o.

⁴⁴ A fegyverszünet előírta a hadifoglyok kölcsönös cseréjét, az olaszokét Udinében, az osztrákokét Peschierában. A koleraveszély miatt a hatóságok karantén alá helyezték az érintetteket. Ebből a célból barakkokat emeltek Udine vasútállomásánál, amelyeket őriztek, fertőtlenítettek, és teljesen elszigeteltek a külvilágtól. D’Agostini 1881. 275. o.

el, például Trivignanóban és környékén, ahol a halotti anyakönyvekben nagyszámú birodalmi katona halálát rögzítették, jórészt a bécsi önkéntesek soraiból.⁴⁵ Erről tanúskodik Caterina Percoto levele is 1866 augusztusából, melyet ugyancsak Baroni grófnőnek írt:

„Itt a házban kétszázadnyi szlovákot szállásoltak el. Velem szemben eddig nem erőszakoskodtak, de Soleschianóban Brazzà gróf intézőjét revolverrel fenyegette meg a 91. Lipót toszkán nagyherceg ezred egyik századosa. [...] Trivignanóban a bécsi önkéntesek mocskolják be az összes szobát, mintha barmok lennének. A paplakban, sőt a káplán szobájában bordélyt rendeztek be. Kolerával fertőzött vidékről érkeztek, és közülük már többen meghaltak ebben a szörnyű betegségben. Udinében, a Sella hegy felőli oldalon, karanténon kell átesni a városba lépés előtt, de itt sorsunk felett semmiképpen sem rendelkezünk. A leölt marhák belsősegei és maradványai ott rohadnak, senki se gondoskodik az eltakarításukról. A folyóvizekben felfedezték a 25-én[!] elhunytak tetemeit.

Tegnap a kaszáló parasztok találtak kettőt nem messze a falutól, és senki se temeti el őket. Nyúzott lótetemek hevernek szerteszét a földön. Borzalmas a bűz. Közben a helytartóság és az orvosok kiadták rendeleteiket, viszont nincs, aki végrehajtsa azokat. Istenem, küldj hamar hideget! De akkor a sok nélkülözés közepette itt a faluban még tűzifa se marad, a katonák úgy összezabráltak mindent. Most kaptuk a hírt, hogy holnap a tábornok engedélye nélkül tilos lesz áthaladni a kordonnál. Így még a levél tisztázására, és egy új írására sincs idő. Olvasd, ahogy tudod, és bocsásd meg a tévedéseket, mert azonnal egy küldönccel eljuttatom Udinébe, hogy postára adja... Csók a fiúknak és ezerszer csókollak téged. Caterina.”⁴⁶

A július 26-i összecsapás helyszínéhez közeli számos településen a határt őrzők egy része elkapta a kolerát, amelyben többen meghaltak a békeszerződés aláírása előtt és után is. Nevük a mellékletben olvasható.

Az 1866. október 3-i bécsi békében az Osztrák Császárság és az Olasz Királyság közötti új határt a demarkációs vonal mentén húzták meg, amely jórészt a Veneto és Tengeremlék közötti korábbi közigazgatási határt követte.⁴⁷ Az osztrákok kivonultak Trivignanóból és minden Palmanova környéki településről, hogy az új határ túloldalára települjenek, amely Visco és Nogaredo határában húzódott. 1866. október 13-án az utolsó osztrák katonák is elhagyták a palmanovai erődöt, amely olasz kézbe került. Ez a határ változatlan maradt az első világháborúig.

* * *

⁴⁵ LD Trivignano 1866.

⁴⁶ *Levi* 1918. 111. o.

⁴⁷ Lásd a békeszerződés 3. és 4. pontját. Trattato di pace 1866.

1915. május 25-én az olasz csapatok újra átkeltek a viscói és nogaredói határon, hogy ismét megtámadják a régi ellenséget, ezúttal viszont már az Osztrák–Magyar Monarchiával kerültek szembe. 1918. november elején a padovai fegyverszünet értelmében véglegesen megszállták ezen területeket, amelyeket formálisan 1921-ben, az 1920. november 12-i rapallói szerződés értelmében csatoltak az Olasz Királysághoz.

A hősi halottak

Gunesch János első világháborús hadifogoly naplójában említette, hogy nagybátyja, Gunesch Márton a versai összecsapásban halt meg.⁴⁸ Jelen kutatás eredetileg ezen információ pontosítását szolgálta, majd egy tanulmány lett belőle. A sors iróniája, hogy pont Gunesch Márton sírját és halotti anyakönyvét nem sikerült fellelni: valószínűleg San Vito al Torre temetőjében nyugszik.⁴⁹ A naplóíró Gunesch János a vonatkozó naplóbejegyzés rögzítése után nem sokkal olasz hadifogságba esett, és az ilyenkor kötelező karantént pont a San Vito al Torre-i temetőtől pár száz méterre kialakított táborban töltötte.⁵⁰

1. Az osztrák hadsereg harcokban vagy azok következtében elhunyt – azonosított – hősi halottairól szóló anyakönyvi bejegyzések:

Jenkelič Mičhael (A)

„Július 24-én halt meg Viscóban, miles [katona] I. R. Regim. Hussar Württemberg [cs. kir. 11. (Württemberg-) huszárezred]. Küzdelemben veszítette életét.

»A korábban említett napon a Gioitti-ház külső részénél délután 4.30-kor kézitusára került sor az osztrákok és az olaszok között, ahol megölték a fent említett Jenkelič Mičhael katonát, bajtársa, Verdan meggyőződött arról, hogy méltó módon eltemették.«⁵¹

Jenkelič Michiele (B)

„1866. július 24-én halt meg, huszár közlegény, 11. Württemberg herceg ezred, 26 éves. Július 24-én Versában temették el.

»Ezen katonát Viscóban ölte meg két fejre mért kardcsapással egy olasz dzsidás a viscói kocsmáros Goiti házában miközben abban a fogadóban evett társaival, akik az ellenséget mentek felderíteni, és miután holtan találták és Versába szállították, az ottani sírkertben temették el.«⁵²

⁴⁸ *Juhász* 2021a. 1915. július 15. és *Gunesch* 2022. 52–53. o.

⁴⁹ Lásd a 34. lábjegyzetet.

⁵⁰ *Juhász* 2021a. 1915. július 19.; *Juhász* 2021b. 1915. július 21.; *Gunesch* 2022. 58–60. és 62–63. o.

⁵¹ LD Visco 1866. július 24.

⁵² LD Versa 1866. július 24.

Julo Simone

„A Ludwig-ezred [65. (Lajos Viktor-) gyalogezred] 4. zászlóalj 21. századának katonája, 1866. július 27-én délután 2 órakor Trivignanóban a Martina-házban halt meg. A plébánia sírkertjében temették el. A mellkasának bal oldalán átmenő tűzfegyver okozta sérülés következtében halt meg, amelyet 26-án a Versa közelében, a Torrénál zajló, osztrák és olasz csapatok közötti harcokban kapott. A bejegyzés napján a sebesülteket ápoló hivatal szóbeli utasítása alapján készítették elő temetésre a holttestet. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette.”⁵³

Marin Francesco

„32 éves, osztrák tizedes a 11. Württemberg herceg huszárezedből, katolikus, a csehországi Thernighból, Martin Vincenzo (még él) és Teresa (elhunyt) fia, 1866. augusztus 11-én délelőtt 11 órakor a katonai kórházban halt meg és augusztus 13-án délelőtt 4 órakor az udinei katonai sírkertben temették el. A jobb lábán tűzfegyver következtében szenvedett sebesülésbe halt bele. A bejegyzést don Giuseppe Scarsini plébános rögzítette.”⁵⁴

Misak Pietro

„22 éves, osztrák közkatona a 65. Ludovico-ezred 21. századából, protestáns, a magyarországi Noedrabo-ból [Nógrád], Misak Andrea fia, 1866. augusztus 13-án délután 2 órakor a katonai kórházban halt meg és augusztus 15-én délelőtt 4 órakor az udinei katonai sírkertben temették el. A jobb lábszárát érte tűzfegyver okozta sebesülés, amely elüszkösödött. A bejegyzést don Giuseppe Scarsini plébános rögzítette.”⁵⁵

N.N. katona (névtelen)

„1866. július 27-én halt meg. Július 27-én temették el a trivignanói sírkertben. A belek kijövetelével járó hideg fegyver által okozott altesti sebesülésbe halt bele. A 26-i öszszecsapás ezen sebesültjét az éjszaka során Trivignanóba szállították és 27-én reggelre már meghalt a Martina-ház udvarán. Valószínűleg ugyanazon ezredhez tartozott, mint az előző. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette.”⁵⁶

Rovatz Laupo (Lupo) (A)

„27 éves, katolikus vallású, a havasalföldi Maro-Morotz-ból [valószínűleg Máramaros], a Ludwigh-ezred, II. zászlóalj, 10. század 80. sorszámú gyalogos katonája. 1866. augusztus 3-án halt meg délelőtt 10 órakor Trivignanóban. Augusztus 3-án temették

⁵³ LD Trivignano 1866. július 26. 31. sz.

⁵⁴ LD Udine B. V. delle Grazie 1866. augusztus 11. 56. sz.

⁵⁵ Uo. 1866. augusztus 13. 59. sz.

⁵⁶ LD Trivignano 1866. július 26. 32. sz.

el a plébánia sírkertjében. A gerincet és a tüdőt érintő tüzfegyver okozta sebesülés miatt halt meg. A sebesülteket ápoló hivatal írásbeli és itt megőrzött utasítása alapján készítették elő temetésre a holttestet. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette.”⁵⁷

Mellékelt eredeti halotti anyakönyvi kivonat a halotti anyakönyvből **(B)**:

„Trivignano, 1866. augusztus 3. **Horvatz Lupo**, 27 éves, a Ludovico-sorezredből, 80. törzskönyvi szám, ma délelőtt 10 órakor halt meg a gerincet és a bal tüdőt károsító, tüzfegyver okozta sebesülés következtében mostanra / du. 5-re a holttest már bomlik. Az 5. hadtesthez beosztott Milánó század katonaoorvos tisztje. [olvashatatlan aláírás]” [A lapon található bélyegző felirata: „Sebesült katonákat ápoló olasz egyesület – Milánói Központi Hadtest”.]⁵⁸

2. Az osztrák hadsereg összecsapás előtti és utáni halottai:⁵⁹

Antal Giorgio

„24 éves, osztrák közkatona a 62. sz. ezredből [62. (Henrik-) gyalogezred], katolikus, a csehországi Gynstel Siebenbürgerből⁶⁰, Antal fia, 1866. július 17-én délután 11 órakor halt meg a katonai kórházban és július 18-án délelőtt 4 órakor az udinei katonai sírkertben temették el. Tífuszos lázban hunyt el. A bejegyzést don Giuseppe Scarsini plébános rögzítette.”⁶¹

Assmann, Luigi

„17 éves, katolikus, bécsi, nőtlen, a bécsi önkéntes vadászok III. zászlóalj 1. századának katonája. 1866. szeptember 6-án halt meg Mellarolóban. Ott, szeptember 6-án a mellarolói sírkertben temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. szeptember 6.”⁶²

Beres, Petter

„22 éves, katolikus, a 65. gyalogezred közkatona, a magyarországi Kolinfa mar...-ból [Kolinfalva, Máramaros megye]. Szeptember 21-én halt meg Farrában. Kolerában hunyt el. A bejegyzést D. Leonardo Sion plébános rögzítette.”⁶³

⁵⁷ LD Trivignano 1866. augusztus 3. 40. sz.

⁵⁸ Uo. 35. sz.

⁵⁹ Carlo Cagnus és Giuseppe Schervzick csak nyugalmazott katona volt, de előéletük miatt ők is az Osztrák Császárság katonái közé számíthatók.

⁶⁰ Valójában a 62. gyalogezred erdélyi kiegészítésű volt, amelyre a Siebenbürgen szó is utal.

⁶¹ LD Udine B. V. delle Grazie. 1866. július 17. 45. sz.

⁶² LD Trivignano 1866. szeptember 6. 70. sz.

⁶³ LD Farra 1866. szeptember 21. 33. sz.

Bozecný, Carlo

„23 éves, katolikus, a VIII. tüzérezred főhadnagya. 1866. szeptember 1-jén Farrában, a 136. sz. házban halt meg. Kolerában hunyt el. A szentségeket kiszolgáltattam. A bejegyzést D. Leonardo Sion plébános rögzítette.”⁶⁴

Broscha, Carolo (Karl)

„37 éves, katolikus, bécsi, a bécsi önkéntesek III. zászlóalj IV. századának katonája. 1866. augusztus 26-án Mellarolóban, a Rinaldi-házban délután 4 órakor hunyt el. Ott augusztus 27-én a mellarolói sírkertben temették el. Kolerában hunyt el. Az itt őrzött írásos utasítás nyomán készítették elő temetésre a holttestet. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette.”⁶⁵

Cagnus, Carlo

„51 éves, katolikus, nyugállományú katona, Pividor Teresa férje, született Rovignóban és palmai lakos, Cagnus Francesco fia. 1866. szeptember 1-jén halt meg és 1866. szeptember 1-jén temették el, kolera miatt. A bejegyzést Della Savia Arciso rögzítette.”⁶⁶

Csmocs, Daniele (A)

„Katolikus, a Toszán Nagyherceg ezred [66. (Ferdinánd-) gyalogezred] 21. századának katonája. 1866. szeptember 4-én Claujanóban halt meg. Szeptember 4-én a trivignanói plébánia sírkertjében temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. szeptember 4.”⁶⁷

Csmos, Demeter (B)

„26 éves, római katolikus, nőtlen, a 66. Infanterie Regiment Ferdinand IV Grossherzog von Toscana 21. századának közkatona. 1866. szeptember 4-én Palma mellett, Clauianóban halt meg. Szeptember 4-én a clauianói sírkertben temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést a clauianói D. Giobatta Turi rögzítette. Külső hivatkozás: 16. sz.”⁶⁸

Dramer Matteo

„Osztrák közkatona, kocsis, katolikus, Dramer fia, 1866. július 18-án délelőtt 8 órakor a katonai kórházban halt meg és július 19-én délelőtt 4 órakor az udinei katonai sír-

⁶⁴ LD Farra 1866. szeptember 1. 22. sz.

⁶⁵ LD Trivignano 1866. augusztus 26. 44. sz.

⁶⁶ LD Palmanova 1866. szeptember 1. 61. sz.

⁶⁷ LD Trivignano 1866. szeptember 4. 60. sz.

⁶⁸ ÖStA KA MM SR IR 66. 1866. szeptember 4. 14. o.

kertben temették el. Tífuszos láz miatt hunyt el. A bejegyzést don Giuseppe Scarsini plébános rögzítette.”⁶⁹

Heindl, Francesco

„35 éves, katolikus, Olmük [Olmütz] megyében született, nőtlen, a bécsi önkéntes vadászok III. zászlóalj I. századának katonája. 1866. szeptember 3-án halt meg Mellarolóban. Szeptember 4-én temették el a mellarolói sírkertben. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette.”⁷⁰

Hermann, Bernardo

„28 éves, lutheránus, lipcsei születésű, nőtlen, a bécsi önkéntes vadászok III. zászlóalj II. századának katonája. 1866. szeptember 21-én a trivignanói kórházban halt meg. Szeptember 21-én a plébánia temetőjében a keresztelelnek kerítése mellett temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. szeptember 21.”⁷¹

Jordan, Eduardus

„Az ausztriai Bécsből, Aiellóban, a perteolei kórházban állomásozó I. ezred I. századának önkéntes katonája, 1866. október 8-án délelőtt 4 órakor az aiellói 99. sz. házban halt meg, október 9-én reggeli 8-kor temették el. 21 éves és katolikus.”⁷²

Juicsics, Giorgio

„28 éves, katolikus, az 5. tüzérezred közkatona Skalitzból [Szakolca], skalitzi körzet [Szakolcai járás], Bhams Neutra [Nyitra] megye, cipész. 1866. szeptember 15-én Farrában halt meg. Kolerában hunyt el. A halotti bejegyzést D. Leonardo Sion plébános rögzítette.”⁷³

Juraczka, Martino

„23 éves, katolikus, a 7. cseh ezred ágyúsa. 1866. szeptember 7-én Farrán a 136. sz. házban halt meg. Kolerában hunyt el. A halotti bejegyzést D. Leonardo Sion plébános rögzítette.”⁷⁴

⁶⁹ LD Udine B. V. delle Grazie. 1866. július 18. 46. sz.

⁷⁰ LD Trivignano 1866. szeptember 3. 69. sz.

⁷¹ Uo. 1866. szeptember 21. 95. sz.

⁷² LD Aiello 1866. október 8. 45. sz.

⁷³ LD Farra 1866. szeptember 15. 37. sz.

⁷⁴ Uo. 1866. szeptember 7. 25. sz.

Kaiser, Vincenzo (A)

„25 éves, katolikus, a 25. Mamula-ezred 17. századának közkatona, a magyarországi Lökrről, Barsch [Bars] megye. 1866. szeptember 26-án Tapogliano-ban halt meg és szeptember 28-án temették el. Tapogliano 7. sz. házában hunyt el. Halál oka: belefulladt a Judrio folyóba. A halotti bejegyzést R. D. Giovanni Stahovics, a 25. gyalogezred káplánja rögzítette.”⁷⁵

Kaiser, Vinzenz (B)

„25 éves, katolikus, a 25. Mamula-gyalogezred 17. századának közkatona, a magyarországi Lökrről, Barsch [Bars] megye. 1866. szeptember 26-án az isztriai Tapogliano-ban halt meg és szeptember 28-án temették el a tapogliano-i polgári temetőben. A Judrio folyóba fulladás okozta a halálát. A halotti bejegyzést Johann Szkachovics ezred káplán rögzítette. Külső hivatkozás: L.Os. T. 5, p. 207.”⁷⁶

Kampfmüller, Giuseppe

„31 éves, katolikus, a bécsi önkéntesek III. zászlóaljának főhadnagya. 1866. szeptember 4-én Mellarolóban halt meg. Szeptember 4-én Mellarolo sírkertjében temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést 1866. szeptember 4-én Romano Cristoforo plébános rögzítette.”⁷⁷

Kerlu, Steffans

„20 éves, katolikus, a 7. sz. fuhrewesens depot közkatona [szekerész]. 1866. szeptember 30-án Farrában halt meg. Kolerában hunyt el. A halotti bejegyzést D. Leonardo Sion plébános rögzítette.”⁷⁸

Kostan, Michele

„21 éves, katolikus, a 65. gyalogezred közkatona, Gereze [Gercse], Beugd [?], Magyarország. 1866. szeptember 21-én Farrában halt meg. Kolerában hunyt el. A halotti bejegyzést D. Leonardo Sion plébános rögzítette.”⁷⁹

Kovats, Giovanni (A)

„23 éves, katolikus, a cs. kir. 19. Rudolf főherceg gyalogezred közkatona, Rév-Komárom, Komárom megye, Magyar Királyság. Romansban a 131. sz. házában halt meg 1866. szeptember 4-én, és szeptember 5-én temették el. Tífuszos kolera miatt

⁷⁵ LD Tapoleanis 1866. szeptember 27. 21. sz.

⁷⁶ ÖStA KA MM SR IR 25. vol. 1646. 1866. szeptember 26. 12. o.

⁷⁷ LD Trivignano 1866. szeptember 4. 61. sz.

⁷⁸ LD Farra 1866. szeptember 30. 43. sz.

⁷⁹ Uo. 1866. szeptember 21. 31. sz.

hunyt el. Megkapta a haldoklók szentségét. A halotti bejegyzést D. Cesare Vidliskay J. R., az ezred káplánja rögzítette.”⁸⁰

Kováts, Johan (B)

„23 éves, evangélikus, a 19. Infanterie Regiment Kronprinz Erzherzog Rudolph 10. századának katonája, a Comarom [Komárom] megyei Comaromban [Komárom] született Magyarországon, nős, sorkatona, tífuszos kolerában halt meg az isztriai Romansban, a romansi sírkertben temették el szeptember 4-én. A bejegyzést Caesar Vidliskay katonai káplán rögzítette. Külső hivatkozás: Tom. E, fol. 27.”⁸¹

Kranzler, Antonio (Anton)

„20 éves, katolikus, bécsi, nőtlen katona a bécsi önkéntes vadászok III. zászlóaljának IV. századából. 1866. szeptember 6-án Mellarolóban halt meg. Szeptember 6-án a mellarolói sírkertben temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. szeptember 6.”⁸²

Kretsehmer, Carlo

„22 éves, katolikus, a sziléziai Hotzeinplotz járásban található Reverstorfból, nőtlen katona a bécsi önkéntes vadászok III. zászlóaljának IV. századából. 1866. szeptember 11-én Mellarolóban halt meg. Szeptember 11-én a mellarolói sírkertben temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. szeptember 11.”⁸³

Kovacs, Balint (A)

„22 éves, katolikus, nőtlen, daróczi születésű Fülek járásból, Neograd [Nógrád] megyéből, a 25. gyalogezred 6. századának közkatona. Október 11-én Farrában halt meg. Kolerában hunyt el. A bejegyzést D. Leonardo Sion plébános rögzítette.”⁸⁴

Kovacs, Balint (B)

„22 éves, katolikus, nőtlen, N.[agy] Daróczon született, Magyarországon, a 25. Infanterie Regiment Baron Mamula 6. századának közlegénye. Október 11-én halt meg az isztriai Farrában, október 12-én temették el az isztriai Farrában. Kolerában és tífuszos vérzésben hunyt el. A bejegyzést D. Leonardo Sion farrai plébános rögzítette. Külső hivatkozás: L.Os. T. 5, p. 207.”⁸⁵

⁸⁰ LD Romans 1866. szeptember 4. 31. sz.

⁸¹ ÖStA KA MM SR IR 19. 1866. szeptember 4. 10. o.

⁸² LD Trivignano 1866. szeptember 6. 71. sz.

⁸³ Uo. 1866. szeptember 11. 75. sz.

⁸⁴ LD Farra 1866. október 11. 54. sz.

⁸⁵ ÖStA KA MM SR IR 25. vol. 1646. 1866. október 11. 12. o.

Kutzin, Andrea

„31 éves, katolikus, a 65. gyalogezred katonája, születési helye Kalifalu [Kolinfalva] »marmeaors« [Máramaros], Magyarországon. Október 11-én Farrában halt meg. Kolerában hunyt el. A bejegyzést D. Leonardo Sion plébános rögzítette.”⁸⁶

Lindner, Giuseppe

„21 éves, katolikus, a bécsi önkéntesek III. zászlóalja IV. századának katonája. 1866. augusztus 31-én Mellarolóban halt meg. Szeptember 1-jén a mellarolói sírkertben temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. augusztus 31.”⁸⁷

Macejoscki, Stefano (Stefan) (A)

„22 éves, katolikus, a 15. Adolf nassaui herceg ezred 20. gyalogosszázadának katonája, Korzatorkában született, Tornogral [Tarnopol?] kerület, Nove Sirto körzet, Galíciai Királyság. Augusztus 15-én Versában halt meg és 17-én ott temették el. Halál oka: Véletlenül belefulladt a Judrio folyóba. A bejegyzést D. Antonio Rovere sk. vikárius rögzítette.”⁸⁸

Maciejowski, Stefan (B)

„22 éves, katolikus, nő, a KK IR Adolf von Nassau herceg NR 15. gyalogezred 20. századának közkatonája. A Galíciai Királyság Tornopoler [tarnopoli] kerületében, Korzatowkában született. Wiersában [Versa], a Tengermellék gradiscai grófságában halt meg augusztus 15-én és a versai falusi temetőben temették el augusztus 17-én. Halál oka: Véletlenül belefulladt a Judrio folyóba. A bejegyzést D. Antonio Rovere káplán rögzítette. Külső hivatkozás: Tom. V, pag. 19.”⁸⁹

Mezaros, Paolo

„26 éves, katolikus, a cs. kir. 19. Rudolf trónörökös ezred 1. zászlóalja 4. századának közkatonája, született Leidenben [Lébény], Ungarisch Altenburg [Magyaróvár] járás, Magyar Királyság. 1866. szeptember 12-én Marianóban, a 8. sz. házban halt meg és 12-én temették el. Kolerában hunyt el. NB: A halotti igazolást Berger katonaorvos állította ki. A bejegyzést G. Falzari rögzítette.”⁹⁰

⁸⁶ LD Farra 1866. szeptember 21. 32. sz.

⁸⁷ LD Trivignano 1866. szeptember 1. 52. sz.

⁸⁸ LD Versa 1866. augusztus 15. 5. sz.

⁸⁹ ÖStA KA MM SR IR 15. vol. 1467. 1866. augusztus 15. 33. o.

⁹⁰ LD Mariano 1866. szeptember 12. 21. sz.

Michaluti, Giovanni (A)

„22 éves, katolikus, a cs. kir. 15. Nassau herceg gyalogezred katonája, született Hleszawában, Trembowla [Tarnopol] kerület, Galícia. 1866. szeptember 28-án Romansban, a 131. sz. házban halt meg, és szeptember 28-án temették el. Kolerában hunyt el. Kiszolgáltatták az utolsó kenetet. A halotti bejegyzést D. Giobatta Boschi káplán rögzítette.”⁹¹

Michaluk, Johann (B)

„22 éves, katolikus, nőtlen, a KK IR Adolf von Nassau herceg NR 15. gyalogezred 24. századának közkatona. Hleszawában született Tarnopoler [Tarnopol] kerületben, Galíciában. 1866. szeptember 28-án a Tengermelléken Romansban halt meg kolerában és bélvérzésben, illetve szeptember 28-án a falu sírkertjében temették el. A bejegyzést Johann Baptista Boschi káplán rögzítette. Külső hivatkozás: Tom. VII, fol. 70.”⁹²

Mollnar, Francesco

„29 éves, a 65. gyalogezred közkatona, Magyarország, Muzsaj Bereghufacta [Bereg megye]. 1866. szeptember 22-én Farrában halt meg. Kolerában hunyt el. A bejegyzést D. Leonardo Sion plébános rögzítette.”⁹³

Mühlberger, Giuseppe

„36 éves, katolikus, bécsi, nőtlen katona a bécsi önkéntes vadászok III. zászlóaljának IV. századából. Mellarolóban halt meg 1866. szeptember 7-én. Mellarolo sírkertjében temették el szeptember 7-én. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette, 1866. szeptember 7.”⁹⁴

Nagy, Joseph (A)

„24 éves, katolikus, katona, születési és lakóhelye Kékkő, Neograd [Nógrád] megye, Magyarország, a 25. Mamula báró ezred katonája, Nagy fia (katona), 1866. október 11-én reggel 5 órakor halt meg Jalmiccóban és október 13-án délután 3 órakor temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést [olvashatatlan] rögzítette.”⁹⁵

Nagy, Joseph (B)

„26 éves, katolikus, nőtlen, Kékkőn, Neogradn [Nógrád] megyében, Magyarországon született, a 25. Infanterie Regiment Baron Mamula katonája, 1866. október 11-én Velence közelében, Jalmiccóban hunyt el és október 13-án a jalmiccói polgári sírkertben

⁹¹ LD Romans 1866. szeptember 28. 35. sz.

⁹² ÖStA KA MM SR IR 15. vol. 1467. 1866. szeptember 28. 30. o.

⁹³ LD Farra 1866. szeptember 22. 35. sz.

⁹⁴ LD Trivignano 1866. szeptember 7. 72. sz.

⁹⁵ LD Jalmicco 1866. október 13. 16. sz.

temették el. Tüdővérzés miatt halt meg. A halotti bejegyzést Johann Szkachovics, az ezred káplánja rögzítette. Külső hivatkozás: L.Os. T. 5 p. 207.”⁹⁶

Neugebauer, Giacomo (Jakob)

„Katolikus, a bécsi önkéntesek III. zászlóaljának közkatona. 1866. augusztus 29-én reggel 6 órakor Mellarolóban halt meg. Nevezett hónap 30-án a mellarolói sírkertben temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. augusztus 29.”⁹⁷

Pfennigng, Pietro

„22 éves, katolikus, a cs. kir. 19. sz. Rudolf trónörökös gyalogezred I. zászlóalj 4. századának közkatona. Varoslődön [Városlőd], Vesprin [Veszprém] megyében, Devetser [Devecseri] járásban, a Magyar Királyságban született. 1866. október 5-én Marianóban, a 33. sz. házban halt meg. Október 6-án temették el. NB: A halotti igazolást Berger katonatorvos adta ki. Kolerában hunyt el. A bejegyzést G. Falzari rögzítette.”⁹⁸

Profig, Francesco (Franz)

„Katolikus, katona a bécsi önkéntesek III. zászlóaljának 3. századából. 1866. augusztus 29-én reggel 6.30-kor Mellarolóban halt meg. 30-án a mellarolói polgári sírkertben temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. augusztus 29.”⁹⁹

Raiss, Gottlieb

„18 éves, zsidó, prágai, a bécsi önkéntes vadászok III. zászlóalja II. századának katonája. 1866. szeptember 2-án Mellarolóban halt meg. Szeptember 2-án Mellarolóban a kereszteleetlenek sírkertjében temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. szeptember 2.”¹⁰⁰

Rauscher, Leopoldo

„22 éves, katolikus, katona a bécsi önkéntesek III. zászlóaljának II. századából. 1866. szeptember 1-jén Mellarolóban halt meg. 2-án a mellarolói sírkertben temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. szeptember 1.”¹⁰¹

⁹⁶ ÖStA KA MM SR IR 25. vol. 1646. 1866. október 13. 12. o.

⁹⁷ LD Trivignano 1866. augusztus 29. 48. sz.

⁹⁸ LD Mariano 1866. október 5. 23. sz.

⁹⁹ LD Trivignano 1866. augusztus 29. 49. sz.

¹⁰⁰ Uo. 1866. szeptember 2. 59. sz.

¹⁰¹ Uo. 1866. szeptember 1. 54. sz.

Salvador, Biaggio

„22 éves, katolikus, Trivignanóból, nőtlen katona. Salvador Bernardino és Definan Pasqua fia. 1866. október 6-án Trivignanóban halt meg. Október 6-án a plébánia sírkertjében temették el. Himlőben hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. október 6.”¹⁰²

Schiller, Francesco

„19 éves, katolikus, brünni, nőtlen katona a bécsi önkéntes vadászok III. zászlóaljának V. századából. Trivignanóban halt meg 1866. szeptember 17-én. Szeptember 18-án a trivignanói sírkertben temették el. Szamárköhögésben hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette 1866. szeptember 17-én.”¹⁰³

Schreckenfuss, Francesco

„20 éves, katolikus, bécsi, nőtlen katona a bécsi önkéntes vadászok III. zászlóaljának IV. századából. 1866. szeptember 8-án halt meg Mellarolóban. Szeptember 8-án a mellarolói sírkertben temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. szeptember 8.”¹⁰⁴

Schwarz, Wendelino (Wendelin)

„21 éves, katolikus, katona a bécsi önkéntesek III. zászlóaljának IV. századából. 1866. szeptember 1-jén halt meg Mellarolóban. Szeptember 1-jén a mellarolói sírkertben temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. szeptember 1.”¹⁰⁵

Schwarziczek, Alberto (Albert)

„20 éves, katolikus, bécsi, nőtlen, katona a bécsi önkéntes vadászok III. zászlóaljának 3. századából. Mellarolóban halt meg 1866. szeptember 11-én. Szeptember 11-én temették el a mellarolói sírkertben. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. szeptember 11.”¹⁰⁶

Schervzick, Giuseppe

„40 éves, katolikus, nyugalmazott katona, a palmai Milona Maria férje, a morvaországi Pitesiben született és palmai lakos, az elhunyt Schervzick Francesco és az elhunyt Suckaini Anna fia. Szeptember 12-én hajnali 1 órakor Palmanovában halt meg

¹⁰² LD Trivignano 1866. október 6. 140. sz.

¹⁰³ Uo. 1866. szeptember 17. 94. sz.

¹⁰⁴ Uo. 1866. szeptember 8. 73. sz.

¹⁰⁵ Uo. 1866. szeptember 1. 53. sz.

¹⁰⁶ Uo. 1866. szeptember 11. 76. sz.

krónikus tüdőgyulladás következtében, szeptember 13-án délelőtt 7 órakor temették el. 69. sz. A bejegyzést Della Savia Arciso rögzítette.”¹⁰⁷

Schubert, Ignatius

„Ignatius fia, az ausztriai 1. bécsi önkéntes ezred IV. század önkéntes katonája az aiellói kórház perteolei telepén, Aiello 99. sz. házában 1866. október 22-én reggeli 2 órakor kolerában halt meg, október 22-én délután 8-kor temették el és katolikus.”¹⁰⁸

Selever, Nicolaus

„23 éves, a magyarországi 65. gyalogezred közkatona Bedo-marmearos-ból [Bedő, Máramaros megye], Magyarország. Szeptember 22-én Farrában halt meg. Kolerában hunyt el. A bejegyzést D. Leonardo Sion plébános rögzítette.”¹⁰⁹

Sequenz, Francesco

„20 éves, katolikus, a bécsi önkéntes vadászok III. zászlóalj IV. századának katonája. 1866. szeptember 2-án Mellarolóban halt meg. Ott szeptember 2-án a plébánia sírkertjében temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. szeptember 2.”¹¹⁰

Siriak, Emerico

„30 éves, osztrák katona a Dom Miguel-ezredből [39. gyalogezred], protestáns, fumei lakos, a katonai kórházban halt meg 1866. augusztus 29-én délelőtt 10 órakor, az utolsó kenetet augusztus 30-án kapta meg, és 1866. augusztus 31-én délelőtt 4 órakor az udiinei katonai temetőben temették el. Tüdővészben hunyt el. A bejegyzést don Giuseppe Scarsini plébános rögzítette.”¹¹¹

Soltész, Georg

„29 éves, római katolikus, nőtlen, a 25. Infanterie Regiment Baron Mamula 21. századának katonája, Magyarországon, Keresen született. 1866. augusztus 31-én Palmanovában halt meg kolerában és szövetközi tüdőgyulladásban, szeptember 1-jén Palmanovában temették el. A bejegyzést D. Florian Oriviti G. káplán rögzítette. Külső hivatkozás: Tom. II fol. 53.”¹¹²

¹⁰⁷ LD Trivignano 1866. szeptember 12. 69. sz.

¹⁰⁸ LD Aiello 1866. október 22. 48. sz.

¹⁰⁹ LD Farra 1866. szeptember 22. 34. sz.

¹¹⁰ LD Trivignano 1866. szeptember 2. 58. sz.

¹¹¹ LD Udine 1866 B. V. delle Grazie. 1866. augusztus 29. 75. sz.

¹¹² ÖStA KA MM SR IR 25. vol. 4127. 1866. augusztus 31. 14. o.

Spitaler, Francesco

„24 éves, katolikus, nőtlen, a fuhrewesens depot közkatonája [szekerész] a klagenfurti Goltschach-ból. 1866. október 9-én Farrában halt meg kolerában. A bejegyzést D. Leonardo Sion plébános rögzítette.”¹¹³

Suveges, Giuseppe (A)

„22 éves, a 25. sz. B. Mamola-ezred katolikus katonája, a löporraktárban állomásozott, Magyarországon, Neograd [Nógrád] megyében, Luvani [Ludány] településen született és lakott. 1866. szeptember 18-án délelőtt 10 órakor Jalmiccóban halt meg agyvérzésben, 20-án délután 4 órakor a plébánia sírkertjében temették el, D. Giovanni Selvackovias tábori káplán.”¹¹⁴

Süveges, Josef (B)

„22 éves, katolikus, nőtlen, a 25. Infanterie Regiment Baron Mamula közkatonája, Luvanyban [Ludány] született, Neograd [Nógrád] megyében, Magyarországon. 1866. szeptember 18-án a venetói Jalmicóban halt meg, 1866. szeptember 20-án a jalmicói polgári sírkertben temették el, azonnali agyvérzés következtében halt meg. A bejegyzést Johann Szkachovics, az ezred káplánja rögzítette. Külső hivatkozás: L.Os. T. 5 p. 207.”¹¹⁵

Szeleniak, Giuseppe

„22 éves, katolikus, a 66. Toszán [Ferdinánd-] gyalogezred 22. századának katonája. 1866. szeptember 1-jén Claujanóban halt meg. Ott szeptember 2-án a plébánia sírkertjében temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. szeptember 1.”¹¹⁶

Szmýgier Alexasander

„Az osztrák hadsereg katonája, a galíciai Tarnopol megyéből, Zbaraz kerületből, Roznoszynee faluból, 25 éves, katolikus. Gyónt, megkapta az utolsó kenetet. 1866. szeptember 18-án 6 órakor Bagnariában kolerában halt meg a bagnariai katonai kórházban, és a következő napon 4 órakor a plébánia sírkertjében temették el. A temetést D. Natale Peres megbízott plébános végezte.”¹¹⁷

¹¹³ LD Farra 1866. október 9. 53. sz.

¹¹⁴ LD Jalmicco 1866. szeptember 18. 12. sz.

¹¹⁵ ÖStA KA MM SR IR 25. vol. 1646. 1866. szeptember 20. 12. o.

¹¹⁶ LD Trivignano 1866. szeptember 1. 55. sz.

¹¹⁷ LD Farra 1866. szeptember 4. 23. sz.

Valesic, Marco

„23 éves, katolikus, a 8. tüzérezred egyik tisztjének tisztiszolgája, 1866. szeptember 4-én a farrai 137. sz. házban, kolerában halt meg. A szentségeket kiszolgáltattam. A bejegyzést D. Leonardo Sion plébános rögzítette.”¹¹⁸

Vanja, Giovanni

„28 éves, protestáns, a morvaországi Libtal utászkarának katonája, 1866. szeptember 23-án a villessei 42. sz. házban, kolerában halt meg. A bejegyzést a temetést végző Di Leopal Visintini plébános rögzítette.”¹¹⁹

Zehetner, Michele

„30 éves, katolikus, a St. Pölten-i járásban található Hausenbachból, 1866. szeptember 22-én Villanova di Farrában kolerában halt meg. Az utolsó kenetet kiszolgáltattam. A bejegyzést D. Leonardo Sion plébános rögzítette.”¹²⁰

Waljati, Giovanni

„20 éves, a fuhrewesens corps. depot. közkatonája [szekerész]. 1866. szeptember 30-án kolerában halt meg Farrában. A bejegyzést D. Leonardo Sion plébános rögzítette.”¹²¹

Winckler, Giovanni

„22 éves, katolikus, bécsi, nőtlen katona a bécsi önkéntes ezred III. zászlóalj IV. századából. Meghalt 1866. szeptember 8-án Mellarolóban. Szeptember 8-án a mellarolói sírkertben temették el. Kolerában hunyt el. A bejegyzést Romano Cristoforo plébános rögzítette. 1866. szeptember 8.”¹²²

* * *

1866 végén a bagnariai plébános, don Giacomo Piccoli feljegyezte, hogy szeptember 22. és október 18. között Bagnariában aratott a kolera, amely 18 galíciai katona életét követelte. Ennek nincs nyoma a bagnariai halotti anyakönyvben.

¹¹⁸ LD Farra 1866. szeptember 4. 23. sz.

¹¹⁹ LD Villesse 1866. szeptember 23. 26. sz.

¹²⁰ LD Farra 1866. szeptember 22. 38. sz.

¹²¹ Uo. 1866. szeptember 30. 44. sz.

¹²² LD Trivignano 1866. szeptember 8. 74. sz.

RÖVIDÍTÉSEK

ASCAG	Archivio Storico della Curia dell’Arcidiocesi di Gorizia.
LD Aiello 1866.	Liber defunctorum di Aiello (Aiello del Friuli), anno 1866. Archivio Storico dell’Arcidiocesi di Gorizia.
LD Bagnaria 1866.	Liber defunctorum di Bagnaria, anno 1866. Archivio parrocchia di Bagnaria Arsa.
LD Farra 1866.	Liber defunctorum di Farra anno, 1866 Tomo VII. Archivio parrocchia di Farra d’Isonzo.
LD Jalmicco 1866.	Liber defunctorum di Jalmicco, anno 1866. Archivio parrocchia di Palmanova.
LD Mariano 1866.	Liber defunctorum di Mariano, anno 1866. Archivio parrocchia di Mariano del Friuli.
LD Nogaredo 1866.	Liber defunctorum Nogaredi, anno 1866. Archivio parrocchia di Nogaredo al Torre.
LD Palma 1866.	Liber defunctorum di Palma, anno 1866. Archivio parrocchia di Palmanova.
LD Romans 1866.	Liber defunctorum Romans, anno 1866. Archivio parrocchia di Romans d’Isonzo.
LD San Viti 1866.	Liber defunctorum San Viti, anno 1866. Archivio parrocchia di San Vito al Torre.
LD Tapoleanis 1866.	Liber defunctorum Tapoleanis (Tapogliano), anno 1866. Archivio Storico dell’Arcidiocesi di Gorizia.
LD Trivignano 1866.	Liber defunctorum di Trivignano, anno 1866. Archivio parrocchia di Trivignano Udinese.
LD Udine B. V. delle Grazie 1866.	Liber defunctorum di Udine, parrocchia Beata Vergine delle Grazie, anno 1866. Archivio parrocchia B.V. delle Grazie, Udine.
LD Versa 1866.	Liber defunctorum di Versa, anno 1866. Archivio parrocchia di Romans d’Isonzo.
LD Villesse 1866.	Liber defunctorum di Villesse, anno 1866. Archivio Storico dell’Arcidiocesi di Gorizia.
LD Visco 1866.	Liber defunctorum di Visco, anno 1866. Archivio parrocchia di Visco.
LS Trivignano 1866.	Liber sermonum di Trivignano, anno 1866, pag. 150. Archivio parrocchia di Trivignano Udinese.
ÖStA KA	Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv
MM SR IR	Militärmatriken, Sterberegister, Infanterie Regiment

BIBLIOGRÁFIA

- Album 1866. Album della guerra del 1866. Firenze, 1968.
- Trattato di pace 1866. Trattato di pace concluso tra Italia e l’Austria, addì 3 ottobre 1866, colle ratificazioni scambiate a Vienna il 12 dello stesso mese. Milano, 1866.
- Caporiacco* 1966. *Caporiacco, Gino di*: 1866 – La liberazione del Friuli. Roma 1966.
- Cillia* 2000. *Cillia, Antonio de*: I fiumi del Friuli Venezia Giulia. Risalendo la storia. Udine, 2000.
- Cronaca 1866. Cronaca della nuova guerra d’Italia del 1866. Rieti, 1866.
- Crousse* 1869. *Crousse, Franz*: Les Lutttes de l’Autriche en 1866, rédigé d’après les documents officiels par l’Etat-Major Autrichien (Section historique). Tome 2. Paris, 1869.
- D’Agostini 1880. Le campagne della Guerra in Friuli, 1797–1866. Memoria di Ernesto D’Agostini. Udine, 1880.
- D’Agostini 1881. Ricordi Militari del Friuli, 1797–1870. Raccolti da Ernesto d’Agostini e messi in relazione alle vicende politiche del Paese. Vol 2. Udine, 1881.
- Filipuzzi* 1968. *Filipuzzi, Angelo*: La Campagna del 1866 nei documenti militari austriaci: Le operazioni terrestri. Padova, 1968.
- Fortunato Vitale* 1968. Gli archivi dei regi commissari nelle province del Veneto e di Mantova 1866. A cura di *Liliana Fortunato Vitale*. Ministero dell’Interno pubblicazioni degli Archivi di Stato LXIII, Documenti II. Roma, 1968.
- Ghio* 1887. *Ghio, Giuseppe*: La guerra dell’anno 1866 in Germania e Italia. Storia politica e militare. Firenze 1887.
- Guarnieri* 1868. *Guarnieri, Armando*: Otto anni di Storia militare in Italia (1859–1866). Firenze, 1868.
- Gunesch* 2022. *Gunesch János*: Naplóm a harctérről és hadifogságomból 1915–16–17. S. a. r., jegyz., ford. *Juhász Balázs*. Budapest, 2022.
- Juhász* 2021a. „De sokat löttek itt agyon, akik erre menekültek!” Gunesch János olaszországi hadifogolynaplója – 4. rész. Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta: *Juhász Balázs*. In: A Nagy Háború írásban és képből. https://nagyhaboru.blog.hu/2021/10/11/de_sokat_lottek_itt_agyon_akik_erre_menekultek (A letöltés időpontja: 2022. január.)

- Juhász* 2021b. „Azt hiszem itt nem fogok szenvedni.” Gunesch János olaszországi hadifogolynaplója – 5. rész. Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta: *Juhász Balázs*. In: A Nagy Háború írásban és képből. https://nagyhaboru.blog.hu/2021/10/18/ azt_hiszem_itt_nem_fogok_szenvedni (A letöltés időpontja: 2022. január.)
- La industria 1866/30. *La industria*. 26 luglio 1866, anno IV, supplemento al n. 30. Udine.
- La industria 1866/31. *La industria*. 29 luglio 1866, anno IV, supplemento al n. 31. Udine.
- Levi* 1918. Sotto l’Austria nel Friuli, 1847–1866. Racconti per i giovinetti, per il popolo, per i soldati. Dagli scritti di Caterina Percoto, a cura di *Eugenia Levi*. Firenze, 1918.
- Moscati* 1981. I Documenti Diplomatici Italiani, 1° serie, Volume VI., a cura di *Ruggero Moscati*. Roma, 1981.
- Österreich’s Kämpfe 1868–1869. Österreich’s Kämpfe im Jahre 1866. Nach Feldacten bearbeitet durch das k. k. Generalstabs-Bureau für Kriegsgeschichte. Bd. 2–4. Wien, 1868–1869.
- Pieri* 2010. *Pieri, Piero*: Storia militare del Risorgimento. Guerre e insurrezione. Roma, 2010.
- Prelli* 2009. Palma 1866 – cronaca di un assedio incruento, dal diario del maggiore dell’I. R. Genio Johseph Gersten-Brandt. A cura di *Alberto Prelli*. (Quaderni del Civico Museo Storico della Città di Palmanova) Palmanova, 2009.
- RMI 1866. Rivista Militare Italiana. La Campagna del 1866 in Italia. Serie II. – Anno XI. Volume IV. Firenze, 1866.
- Roberti* 1901. Il Friuli nel 1866. Lettere inedite di Caterina Percoto, a cura di *Tiberio Roberti*. Udine, 1901.
- Szécsi* 1893. *Szécsi Mór*: Az osztrák–olasz háború 1866-ban. Budapest, 1893.
- Venosta* 1866. Storia Aneddótica della campagna d’Italia nel 1866, ad uso dei soldati e del popolo. A cura di *Felice Venosta*. Milano, 1866.
- SSCSM 1895. Campagna del 1866 in Italia. Redatta Dalla Sezione Storica del Corpo di Stato Maggiore, Tomo II. Roma, 1895.

Gianfranco Simonit

THE LAST BATTLE OF THE AUSTRIAN CAMPAIGN OF 1866 IN ITALY:
THE BATTLE OF VERSA ON 26th JULY, 1866

(Abstract)

Before World War One, the last clash between the forces of the Kingdom of Italy and the Austrian Empire took place on 26th July, 1866. It was a small-scale, largely unknown event that took place near the Bridge of Versa. Its victims included Hungarians, many of whom died of various epidemic diseases after the fight. The present research article traces the events leading up to the battle of Versa, situates the clash in the context of the Italian-Austrian-Prussian War of 1866, and after describing the specific operations, summarises who died in the fight and the subsequent epidemic, drawing on local church registers.

Gianfranco Simonit

DAS LETZTE GEFECHT DES ÖSTERREICHISCHEN ITALIEN-FELDZUGS
IM JAHR 1866: DIE SCHLACHT VON VERSA AM 26. JULI 1866

(Resümee)

Vor dem Ersten Weltkrieg fand das letzte Gefecht zwischen den Streitkräften des Königreichs Italien und des österreichischen Kaiserreichs am 26. Juli 1866 statt. Es handelte sich um ein kleines, weitgehend unbekanntes Ereignis, das in der Nähe der Brücke von Versa stattfand. Unter den Opfern waren auch Ungarn, von denen viele nach den Kämpfen an verschiedenen epidemischen Krankheiten starben. Die vorliegende Studie zeichnet den Weg nach, der zur Schlacht von Versa führte, reiht das Gefecht in den Kontext des italienisch-österreichisch-preußischen Krieges von 1866 ein und gibt nach der Beschreibung der konkreten Operationen einen Überblick über Todesopfer der Kämpfe und der anschließenden Epidemie anhand der örtlichen Kirchenbücher.

Gianfranco Simonit

LA DERNIÈRE BATAILLE DE LA CAMPAGNE AUTRICHIENNE DE 1866 EN ITALIE :
LA BATAILLE DE VERSA, LE 26 JUILLET 1866

(Résumé)

Avant la Première Guerre mondiale, le dernier affrontement entre les forces du Royaume d'Italie et de l'Empire autrichien a eu lieu le 26 juillet 1866. Il s'agit d'un événement mineur, largement inconnu, qui s'est déroulé près du pont de Versa. Parmi ses victimes figuraient des Hongrois dont certains sont morts de diverses maladies épidémiques après les combats. Cette étude retrace les événements qui ont conduit à la bataille de Versa en la situant dans le contexte de la guerre austro-prussienne de 1866. Après la description des opérations spécifiques, elle recense, à l'aide des registres paroissiaux locaux, les soldats décédés lors des combats et de l'épidémie qui a suivi.

Джанфранко Симонит

ПОСЛЕДНЕЕ СТОЛКНОВЕНИЕ АВСТРИЙСКОГО ВОЕННОГО ПОХОДА В ИТАЛИИ
В 1866-ОМ ГОДУ: ВЕРСАЛЬСКАЯ БИТВА 26-ОГО ИЮЛЯ 1866-ОГО ГОДА.

(Резюме)

В период перед Первой мировой войной, 26-ого июля 1866-ого года произошло последнее столкновение между войсками Королевства Италии и Австрийской Империи. Речь идёт об одном мелкомасштабном, в значительной степени неизвестном событии, которое произошло вблизи Версальского моста. Среди жертв фигурировали и венгры, многие из которых умерли после боев от различных эпидемических болезней. Настоящее исследование следует до конца по дороге, ведущей к битве при Версале, помещает столкновение в рамки итало-австро-прусской войны 1866-ого года, а затем, после описания конкретных военных операций, подытоживает, с помощью местных церковных реестров, кто погиб в боях и в последующей за столкновением эпидемии.

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA

KEMÉNY KRISZTIÁN

A SZOLNOKI ÜTKÖZET

1849. MÁRCIUS 5.

